

AUKŠTAIČIŲ IR ŽEMAIČIŲ ETNINE PRIKLAUSOMYBE DETERMINUOTŲ PSICHINIŲ REIŠKINIŲ SAVITUMAI

REMIGIJUS BLIUMAS

Pastarąjį dešimtmetį Lietuvos mokslininkai vėl prakalbo apie etnopsichologinių tyrinėjimų būtinybę. Filosofams tai aktualu sprendžiant žmonių tarpusavio santykių klausimus apskritai, istorikai tokio pobūdžio darbų rezultatus panaudotų mūsų tautos raidos vyksmams tiksliau nušviesti, psichologai tokius uždavinius kelia kurdami intervencijos ir prevencijos programas, koreguojančias santykius tarp etninių grupių bei sprendžiančias etninių grupių narių tarpusavio santykių sunkumus [Kregždė, 1994].

Nors etnopsichologija (ar kaip kitaip pavadintume šią discipliną) nėra savarankiška mokslo šaka, stiprios ekonomikos užsienio šalyse gausu konkrečių empirinių etnopsichologinių tyrimų. Lietuvoje neturime ir to: vienas kitas pasirodantis tyrinėjimas paprastai būna publicistinio ir apologetinio pobūdžio, o bendras susidomėjimo etnopsichologijos klausimais padidėjimas yra virtęs raginimais tirti “tautos psichologiją” ar lietuvių “tautinį charakterį”.

Iš tikrųjų etnine priklausomybe determinuoti psichiniai reiškiniai ir jų ypatybės – tai vienas iš klausimų, į kuriuos psichologijoje iki šiol nėra nors kiek aiškesnio atsakymo. Galbūt šitaip yra dėl to, jog tai itin sudėtingas uždavinys, tačiau tokia padėtis kartais verčia suabejoti, ar šiuos procesus nūdienos pozityvistinė psichologija apskritai gali apčiuopti. Tokios abejonės irgi buvo viena iš priežasčių, paskatinusių atlikti šį tyrimą.

Šiame straipsnyje pirmą kartą Lietuvoje remdamiesi empiriniais tyrimais mėginame nagrinėti aukštaičių ir žemaičių etnine priklausomybe determinuotų psichinių reiškinų savitumus. Darbas išreiškia autoriaus nuostatą, kad pagrindinis mokslo tikslas – aprašyti tikrovės reiškinius mokslo

kalba taip, kad tie aprašymai būtų patikimi ir verifikuojami. Norėdamas šitai padaryti, tyrinėtojas turi naudoti sąvokas ir patikimas tyrimo technikas, kurios leidžia empiriškai šias vertes atskleisti. Tik toks kelias priimtinas ir etninėje psichologijoje.

Tyrimo koncepcija ir metodologija

Etnopsichologijai priskiriamoje literatūroje neaptiksime vieningos šios disciplinos definicijos. Daugelis etninės psichologijos apibūdinimų išlieka aprašomojo pobūdžio, o ir tose formuluotėse naudojamos sąvokose pasigendame konkretaus mokslinio turinio. Tik vienu klausimu beveik visi autoriai, besiremiantys pas mus paplitusia mokslinių disciplinų sistematika, sutaria: teigiama, jog etnopsichologija priskirtina socialinei psichologijai [Bliumas, 1992].

Tad etnopsichologiją apibūdiname kaip socialinės psichologijos dalį, tiriančią etnine priklausomybe determinuotus psichinius reiškinius ir jų ypatybes.

Žinia, individo psichiniai reiškiniai sudaro tam tikrą integruotą visumą. Psichologijos objektas irgi yra asmenybės, kaip psichinių reiškinių visumos, formavimasis, jos poreikiai ir tikslai, santykiai su gamta, kitais žmonėmis, visuomene bei kitos ypatybės. Etnopsichologijai taip pat tenka tyrinėti visus etnine priklausomybe determinuotus psichinius reiškinius ar jų ypatybes. Tai gali būti charakterio bruožai ir temperamento požymiai, sugebėjimai ir asmenybės kryptingumo elementai. Etninė psichinių reiškinių, jų ypatybių determinacija gali būti aptikta tiek sąmoninguose žmogaus veiksmuose, tiek ir nesąmoningo psichikos dėmens pasireiškimuose, taip pat ir savimonėje.

Šiuolaikinės psichologijos metodologija leidžia nesupriešinti pastovių ir kintančių psichikos savybių, unikalių ir bendrų faktų tyrimų. Žmogaus psichiką galima schematiškai pavaizduoti koordinačių sistemoje, kurios abscisių ašyje yra unikalių ir bendrų bruožų skalė, o ordinačių – pastovumo ir kintamumo dimensija [Забродин, 1987].

Daugumoje empirinių etnopsichologinių tyrimų analizuojamos bendros visiems etninės bendruomenės nariams, stabilios psichikos ypatybės. Tai lemia esamas bendrosios psichologijos, psichodiagnostikos išsivystymo lygis. Be abejonės, galima tirti vieną minėtų aspektų, bet apsiriboti tuo ir

daryti išvadas apie visą “tautinį charakterį” nėra tikslu. O ir pati “tautinio charakterio” kategorija, kaip neturinti konkretaus mokslinio turinio, šiuolaikinėje etnopsichologijoje nenaudotina. Paliekame jai vietą kasdienėje kalboje, filosofijos ir psichologijos istorijoje.

Tyrinėdami etnine priklausomybe determinuotus charakterio bruožus, juos ir vadinsime etniniais charakterio bruožais, o ne “etniniu” ar “tautiniu” charakteriu. Dėl tų pačių priežasčių nūdienos etnopsichologijoje nenaudotini posakiai “tautiniai poreikiai”, “tautiniai sugebėjimai”. Nėra atlikta nė vieno empirinio psichologinio tyrimo, leidžiančio bent išsakyti hipotezę apie panašių darinių egzistavimą. Atsisakysime ir “tautinės psichologijos” kategorijos: kasdienėje kalboje ji žymi vidinio gyvenimo reiškinių visumą. Psichologijoje tai vadinama psichika.

Šiame tyrime taip pat atsisakome etnopsichologijoje itin įsivyravusio, būdingo tiek psichoanalitinei etnopsichologijai, tiek linkmei “kultūra ir asmenybė”, tiek ir tarpkultūriniais koreliaciniais tyrimams, itin supaprastinto psichikos ir kultūros santykio aiškinimo. Nors daugumai tyrinėtojų ieškoti priežastinių ryšių tarp skirtingų žmogaus psichikos raiškos lygių labiau priimtina, pirmiausia juos reikia užfiksuoti tame pačiame analizės lygmenyje. Šitai vėlesniuose psichikos pažinimo etapuose padės atrasti bendresnius, skirtingus tikrovės lygmenis apimančius dėsnius [Gibson, 1994]. Kaip tik ketindami išvengti redukcionizmo, šiame darbe nepateiksime vienaprasmiško gautų rezultatų aiškinimo.

Pagrindinis tyrimo tikslas – palyginti senyvo amžiaus (60–85 metų) aukštaičių ir žemaičių psichikos ypatybes. Svarbiausias, bet ne vienintelis klausimas – tyrimo objekto skirtumai, nulemti etninės priklausomybės. Ieškojimus nukreipėme trimis linkmėmis: pasirinkti metodai leidžia nagrinėti aukštaičių bei žemaičių intelekto savybių, emocinių išgyvenimų ir svarbiausia – asmenybės bruožų dimensijas. Siekėme taip pat atkreipti dėmesį į mūsų pasirinktų tyrimo priemonių taikymo etnopsichologijoje savumus bei numatyti gaires tolesniems etninės psichologijos tyrinėjimams Lietuvoje.

Šis tyrimas – pirmasis empirinis etnopsichologinis Lietuvos subetninių grupių palyginimas, todėl neturime galimybių padaryti prielaidos apie pasirinktų imčių individų konkrečių psichikos skirtumų buvimą. Dėl to, nepaisydami kasdienėje pasaulėžiūroje tvyrančio įsitikinimo apie tokių

skirtingų šių subetninių grupių psichikos ypatumų egzistavimą, keliamo hipotezę, jog mūsų pasirinktos Lietuvos subetninių grupių imtys tiriamais kintamaisiais nesiskiria.

Realizuodami tyrimo tikslą, ketiname atsakyti į tokius klausimus:

1. Ar pasirinktomis metodikomis įvertinti psichiniai reiškiniai leidžia kalbėti apie senyvo amžiaus aukštaičių ir žemaičių psichikos savitumus?

2. Ar tirtų grupių individus skiria visos trys nagrinėtos dimensijos – intelekto savybės, emociniai išgyvenimai ir asmenybės bruožai?

3. Kokiais konkrečiai psichiniais reiškiniais (ar jų ypatybėmis) skiriasi senyvo amžiaus aukštaičiai ir žemaičiai?

4. Kokios galimos tolesnių etnopsichologinių tyrimų Lietuvoje kryptys?

Metodika

Tiriamieji. Tiriamaisiais buvo 120 senyvo amžiaus [Žukauskienė, 1996] žmonių iš aukštaičių ir žemaičių subetninių grupių. Tokio amžiaus grupės pasirinkome ne tik manydami, jog vyresni žmonės išsaugojo didesnę dalį etninių verčių. Padarėme prielaidą, jog senyvo amžiaus tiriamųjų psichika turėtų labiau atspindėti etnine priklausomybe determinuotus psichinius reiškinius ar jų ypatybes.

Etninę priklausomybę postulavome remdamiesi trimis kriterijais: nuolatinio gyvenimu neabejotinai tai subetninei grupei priskiriamoje teritorijoje, subjektyviu savęs priskyrimu aukštaičiams arba žemaičiams bei patarme. Ir A. Baranauskas, ir K. Jaunius, tyrinėję lietuvių kalbos dialektologiją, visą lietuvių kalbos plotą pirmiausia skyrė į dvi dalis: aukštaičius ir žemaičius. Tas dalijimas paliekamas ir dabar. Jame taip pat nėra A. Salio išskirtos dzūkų patarmės [Zinkevičius, 1994].

Aukštaičių grupę sudarė 60 Balninkų miestelio (Molėtų r.) gyventojų. Šis miestelis yra rytų aukštaičių patarmės srityje [Zinkevičius, 1994]. 60 žemaičių grupės tiriamųjų buvo gimę Sedos miestelyje (Mažeikių r.). Pagal patarmę tai buvo šiaurės žemaičiai [Zinkevičius, 1994]. Abiejų grupių sudėtis pagal lytį, amžių (1 lentelė) ir išsimokslinimą (2 lentelė) buvo labai panaši.

1 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį

Subetninė grupė	Individų skaičius			Amžiaus vidurkis		
	Bendras	Moterys	Vyrai	Bendras	Moterys	Vyrai
Aukštaičiai	60	38	22	70,74	70,23	71,24
Žemaičiai	60	39	21	71,44	70,61	72,27

2 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal išsimokslinimą

Subetninė grupė, lytis	Individų skaičius			
	Mokyklos nelankė	Pradžios mokykla	Gimnazija	Aukštoji mokykla
Aukštaičiai	13	38	8	1
Vyrai	2	14	4	1
Moterys	11	24	4	0
Žemaičiai	17	36	6	1
Vyrai	5	14	2	1
Moterys	12	22	4	0

Įvertinimo priemonės. Tyrime naudojome Rorschacho rašalo dėmių metodiką (*Rorschach Inkblot Method*, toliau RIM) [Rorschach, 1921] ir Luscherio spalvų testą (*Luscher Color Test*, toliau – LCT) [Furrer, 1953].

Rorschacho metodika. Ši tyrimo priemonė lieka viena populiariausių metodikų ne tik medicininėje psichologijoje ir psichodiagnostikoje [Frank, 1995], bet ir etninėje psichologijoje [Barnouw, 1979]. RIM yra daugiadimensis, sąlygiškai nestruktūruotas asmenybės, jos funkcionavimo matavimo instrumentas [Weiner, 1995].

H. Rorschacho atradimų tarpkultūrinio relevantiškumo klausimas gali būti aptariamasis įvairiai. Galima nurodyti keletą priežasčių, dėl kurių RIM itin dažnai taikoma tarpkultūrinuose tyrimuose. RIM stimulinė medžiaga yra neverbalinė, ši metodika pateikiama įvairaus amžiaus, išsimokslinimo, intelekto tiriamiesiems. Metodikos naudojimo neriboja ir kuri nors kultūra: RIM sėkmingai taikoma tiek Vakarų, tiek ir mažiau civilizuotose visuomenėse [Boyer, 1988]. Linkmės “kultūra ir asmenybė” tyrimai parodė, kad skirtingoms visuomenėms gali būti būdingas skirtingas RIM atsakymų modelis [Barnouw, 1979].

Pristatydami RIM, tyrinėtojai paprastai aptaria originalius savo pačių teorinius modelius, grindžiančius šia tyrimo priemone gautų rezultatų skaičiavimą ir aiškinimą. Neretai remiamasi psichoanalize [Smith, 1993], o kartais net fenomenologine psichologija [Fischer, 1994]. Teoriniai H. Rorschacho tyrinėjimai, susiję pirmiausia su “išgyvenimų tipo” diagnostinėmis reikšmėmis, minimi gana retai.

Kaip ir kitoks žmonių elgesys, remiantis šia metodika gauti duomenys gali būti interpretuojami iš įvairių teorinių perspektyvų. Be to, kaip ir daugelis kitų empirinius duomenis teikiančių metodikų, RIM nereikalauja jokios teorijos, aiškinančios jos naudingumą [Weiner, 1994]. Būtent todėl I. Weineris tvirtino, jog “nėra ir niekada nebus jokios vienos, visaapimančios RIM teorijos” [Weiner, 1994, p. 499]. Tyrinėtojui tiesiog reikia žinoti, kodėl metodika teikia šią “naudingą informaciją”.

Pirmiausia RIM sukuria uždavinio sprendimo, sprendimo priėmimo situaciją, į kurią tiriamieji reaguoja taip, kaip įprasta tokiomis gyvenimo aplinkybėmis. RIM teikia informaciją apie asmenybės funkcionavimą, nes sukuria palankią asociacijoms kilti situaciją, kurioje subjektas priskiria asmenines ypatybes tam, ką jis suvokia, šitaip atskleisdamas savo poreikius, motyvus, nuostatas bei vertybes. Tai paaiškina, kodėl RIM funkcionuoja ir be grindžiančios ją teorijos. Ji tiesiog užfiksuoja, kas nutinka, kai subjektas teigia tyrėjui, kas rašalo dėmė gali būti [Weiner, 1994].

Tokia nuostata radosi iš dviejų tradicinių požiūrių į RIM: iš požiūrio, kad RIM yra kognityvinio struktūrinimo tyrimo priemonė, apimanti dėmesio, suvokimo bei loginės analizės procesus, ir požiūrio, jog ši metodika – teminės vaizduotės matas, atskleidžiantis projekcijos ir simbolizacijos procesus [Exner, Weiner, 1995].

Kognityvinio struktūrinimo požiūriu, žmonės tvarko RIM patyrimą taip pat, kaip ir bet kokį kitą savo gyvenimo patyrimą. RIM atsakymo lokalizacijos pasirinkimai, determinančių, turinio kategorijos ir kiti kintamieji atskleidžia nuolatines tiriamojo dispozicijas sąveikauti su patyrimu tam tikru būdu, kuris yra dėmuo tam tikros būdų aibės, neretai įvardijamos kaip “asmenybės struktūra”.

Žvelgiant iš vaizduotės procesų pusės, ypatybės, kurias tiriamieji priskiria RIM suvokiniam, yra jų pačių vidinio gyvenimo projekcija. Tai reiškia, kad būdai, kuriais tiriamieji nupasakoja peržengiančius dėmių struktūrinius

bruožus suvokinius, parodo, kokie tai yra žmonės, nusako kintančias ir sąveikaujančias tarpusavyje elgesio determinantes, kurios vadinamos „asmenybės dinamika“.

Tyrinėtojai, RIM priskiriantys testams, ne kartą yra mėginę suformuluoti teorines šio „testo“ schemas, kurios akcentuodavo arba kognityvinę (pavyzdžiui, Z. Piotrowskis), arba teminę (pavyzdžiui, R. Schaferis) šios tyrimo priemonės pusę. Tokios formuluotės yra netikslios jau vien dėl RIM sudėtingumo ir turtingumo. Klaidingai postuluoama, kad yra vienintelė adekvati RIM teorija – jau žinoma ar būsimi sukurti ateityje. Prieš pusšimtį metų įvardijęs RIM kaip metodą, M. Krugmanas sudarė prielaidas tokioms bevaisėms pastangoms išvengti [Krugman, 1938].

Šitokią integracinę požiūrį į RIM pirmą kartą išdėstė D. Rapaportas, tvirtinęs, kad RIM atsakymai apima ir suvokiminiuosius struktūrinimo vyksmus, turinčius sąlytį su percepcija kasdieniame gyvenime, ir asociacinius procesus, atveriančius asmenybės dinamiką. Pasak Rapaporto, ir suvokimo, ir asociacijų susidarymo procesai „...visada numanomi kiekviename Rorschacho atsakyme. [...] Galima daugiau sužinoti apie tiriamąjį, kartais žvelgiant į atsakymą iš percepcijos organizacijos pusės, kartais – žiūrint iš asociacijų, kurias jis sukėlė, susidarymo pusės. Kad ir kaip būtų, niekada negalima neigti abiejų procesų integracijos“ [Rapaport, Gill, 1970, p. 412].

Iš nūdienos perspektyvos šią dualistinę poziciją išdėstė S. Blattas [Blatt, 1990], aprašęs RIM ir kaip suvokimo testą, apimantį tai, kaip žmonės konstruoja savo patyrimą, ir reikšmes, kurias jie priskiria tam suvokiminiam patyrimui. Lygiai taip pat N. Rauschas de Traubenderis buvo įsitikinęs, jog Rorschacho metodikoje „tai, kas suvokiama ir kas patiriama, yra persipynę“ [Rausch de Traubenberg, 1993, p. 91]. Tad ši tyrimo priemonė naudingiausia pirmiausia tuo, kad ją taikant subjektai verčiami suvokti ir išorinę tikrovę, ir vidinį savo svajonių pasaulį.

Mūsų darbe RIM atsakymai buvo skaičiuojami ir interpretuojami remiantis J. Exnerio sistema (*J. Exner Comprehensive System*, toliau CS) [Exner, 1993]. Ši sistema buvo pradėta kurti kognityvinės psichologijos linkmės ribose. Nors Exneris nuolat pabrėždavo antiteorinį savosios sistemos pobūdį, įsivyravo nuomonė, jog CS atstovauja teorinei antipsichodinaminei krypčiai [Exner, Weiner, 1995].

Vėliau Exneris praturtino CS dėmesiu tiriamojo vaizduotės turiniui. Originali percepcinė-kognityvinė sistemos orientacija buvo išplėtota pripažinus, jog daugelis atsakymų apima atribucijas, peržengiančias rašalo dėmės ypatybes, ir leidžia atskleisti projektuotas individo ypatybes [Weiner, 1994].

Šiuo metu CS interpretacinė strategija sudaro: a) sisteminę atsakymo identifikaciją, apimančią projektuotus dėmenis; b) šių atsakymų teminio turinio panaudojimą, iškeliant hipotezes apie tai, kaip žmonės suvokia save ir kitus [Exner, 1993]. CS numato 120 kintamųjų (90 pirminių ir 30 išvestinių) [Exner, 1985]. Atmesdami vienas kitą dubliuojančius rodiklius, šiame tyrime analizavome 30 RIM kintamųjų. Iš jų 20 buvo pagrindiniai: visumos atsakymai (W), atsakymo plėtotės kokybės rodikliai (DQ+, DQv/+, DQo, DQv), detalių (D), mažų detalių atsakymai (Dd), tarpinių detalių atsakymai (S), žmonių judesio (M), gyvūnų judesio atsakymai (FM), formos atsakymai (F), grynos spalvos atsakymai (C), spalvos–formos (CF), formos–spalvos (FC), formos ir šviesos–tamsos atsakymai (FC'), šviesos–tamsos ir formos atsakymai (C'F), žmonių (H), žmogaus figūros dalių (Hd), gyvūnų atsakymai (A), gyvūno dalių atsakymai (Ad). 8 kintamieji buvo išvestiniai: organizavimo aktyvumo indeksas (Z), aktualaus patyrimo indeksas (EA), patiriamos stimuliacijos indeksas (es), egocentriškumo indeksas (EgoI), paprastos formos procentai (X%), tarpasmeninio domesio indeksas (II), izoliacijos indeksas (IsI), populiarių atsakymų procentai (P%), taip pat atsakymų skaičius (R) ir bendras atsakymų laikas (t).

Kaip rekomendavo I. Weineris (1995), siekiant užtikrinti maksimalų pirminių tyrimo duomenų tikslumą, visi RIM protokolai buvo peržiūrėti dviejų nepriklausomų ekspertų, turinčių ilgalaikę klinikinio darbo su šiuo metodu patirtį. Ekspertai sutiko dėl 96 proc. šio tyrimo autoriaus atsakymų įvertinimų. Bet koks nuomonių nesutapimas buvo svarstomas iki prieita bendros nuomonės.

Luscherio spalvų testas. Pagal stimulinės medžiagos pobūdį ir rezultatų aiškinimo būdus, šis testas priskiriamas projekcinėms tyrimo metodikoms [Lie, 1994].

LCT remiasi prielaida, jog informacija apie individo emocijų išgyvenimų ypatybes bei asmenybės bruožus gali būti gaunama pasirenkant bei atme-

tant spalvas. Testo autorius M. Luscheris sukūrė spalvų klasifikaciją, remdamasis nuo pat mokslinės minties ištakų žinoma keturių pasaulio pradų sistema. Pasak jo, tiek ugnis, vanduo, oras ir žemė, tiek keturi temperamentai, tiek keturios pagrindinės spalvos – raudona, mėlyna, geltona ir žalia – išreiškia keturias galimas žmogaus “Aš-prasmes”. Papildomos spalvos – violetinė, ruda, juoda, pilka – žymi emocinius išgyvenimus bei asmenybės bruožus, kurie atsveria ir kompensuoja pagrindinėmis spalvomis išreikšiamų psichikos ypatybių nebuvimą [Luscher, 1980].

Kiekviena spalva tarsi turi “struktūrą” ir “funkciją”. Spalvos “struktūra” yra pastovi, ji suprantama kaip tam tikros spalvos “objektyvioji prasmė”. O “funkcija” subjektyvi pažiūra į spalvą – įvairiems žmonėms skirtinga. Kitaip tariant, kiekviena spalva turi apibrėžtą simbolinę reikšmę, nepriklausančią nuo tiriamojo lyties, amžiaus, tautybės, o spalvų pasirinkimo tvarka atspindi individualias tiriamojo ypatybes, jo “Aš-prasmes” [Luscher, 1980]. “Aš-prasmės” pasireiškia žmogaus emociniuose išgyvenimuose bei elgesyje (3 lentelė).

3 lentelė. Pagrindinės spalvos ir “Aš-prasmės”

<i>Spalva</i>	<i>Emocinis išgyvenimas</i>	<i>Elgesys</i>	<i>“Aš-prasmė”</i>
Raudona	susijaudinimas	aktyvumas	pasitikėjimas savo jėgomis
Mėlyna	pasitenkinimas	ramybė	nuosaikumas
Žalia	tvirtumas	atakklumas	savigarba, identiškumas
Geltona	ekspansija	kitimas	laisvė, savęs tobulinimas

Luscherio sukurtoje asmenybės teorijoje yra dvi pagrindinės asmenybės dimensijos: aktyvumas–pasyvumas ir heteronomiškumas–autonomiškumas. Pasirinkus spalvas, jomis galima aprašyti kiekvieną individą. Spalvos pasirinkamos pagal tiesioginę asociaciją su fiziologiniais bei psichologiniais poreikiais ir yra tam tikrų pagrindinių fiziologinių funkcijų bei psichinių reiškinių ženklas [Luscher, 1980].

LCT atskleidžia ne tik įsisąmonintus, subjektyvius tiriamojo santykius su spalvų etalonais, tačiau ir neįsisąmonintas reakcijas į juos. Spalvų pasirinkimas susijęs tiek su kiekvienos konkrečios spalvos suvokimu, sąlygotu subjektyvaus patyrimo, tiek ir su “senųjų smegenų” – tarpinių smegenų srities – reakcija [Петренко, Кучеренко, 1988]. Ypač reikšmingas psichologinių emocinės būsenos aspektų persipynimas su hipofizės simpatinėmis–parasimpatinėmis funkcijomis. Žinia, hipofizė didžia dalimi daro įtaką ir nuotaikos fonui, bendram psichologiniam aktyvumui, poreikių stiprumui [Reber, 1985]. Tuo pat metu spalvų pasirinkimas priklauso ir nuo stabilių asmenybės ypatybių, susijusių su konstituciniu elgesio tipu, ir nuo konkrečios situacijos nulemtos būsenos [Петренко, Кучеренко, 1988].

Jau archaiškajame mąstyme slypėjo aplinkinio pasaulio objektų bei reiškinių struktūrinimo pagal simbolinį įvaizdį tradicija. Esant didelei būtinybei suprasti bei sutvarkyti aplinkinį pasaulį ir stokojant sąvokinio mąstymo gebėjimų, žmogaus mąstymas apčiuopdavo šias sąveikas spalvinių (simbolinių) išraiškų sistemų pavidalu. Spalvinis simbolizmas, apjungęs subjektui turinčius panašų emocinį toną objektus, padėjo juos sutvarkyti, padaryti elementarius apibendrinimus ir išskirti tam tikrus dėsningumus, leidžiančius lengviau orientotis aplinkinėje tikrovėje [Тернер, 1979].

Nėra vienintelio paaiškinimo, kaip funkcionuoja ryšiai tarp žmogaus emocinių išgyvenimų ir spalvų. Gana dažnai šitai aiškinama sinestezijos dėsningumais. Ko gero, egzistuoja tam tikri fiziologinių sistemų, atsakingų už regėjimą, ir “emocinių smegenų” ryšiai [Николаенко, 1985]. Semantinės erdvės susidarymo tyrimai, atlikti su M. K. Čiurlionio piešiniais ir žodinėmis sąvokomis, parodė, kad vaizdinės bei verbalinės semantinės struktūros reprezentacijos formos giluminės semantikos lygmenyje yra tapačios, t. y. gimtoji kalba ir vaizdinių, simbolių kalba gali būti redukuota į tam tikrą vieningą paprastesnę ir genetiškai pirmesnę kodą, kuriam būdingas intensyvios emocinės reakcijos, mažai struktūrintas vaizdingumas. Daugybė semantinių erdvių sudarymo tyrimų skirtingų kalbų pagrindu parodė tokio giluminio sinestezijos kodo universalumą įvairių kultūrų atstovams [Петренко, 1983]. Dėl to neretai sinestezija ir vertinama kaip bendra ikikalbinės kategorizacijos forma, buvusi prieš sąvokinę kategorizaciją [Marks, 1975].

Minėtu universaliu kodu galima paaiškinti ir kitokio pobūdžio žmogaus santykius su spalvomis. Pavyzdžiui, išgyvenančių skirtingas emocines būsenas diktorių balso kodavimo LCT spalvų kortelėmis (skirstymo pagal atitikimą balsui) tyrimai parodė tiek 200 tiriamųjų intersubjektyvų panašumą, tiek šių balsų spalvinių aprašymų tarpkultūrinį invariantiškumą [Эткинд, 1980]. Šitai taip pat patvirtina spalvų simbolikos tarpkultūrinį universalumą.

Žinoma, iš universalaus visiems žmonėms sinestezinio kodo buvimo neseka teiginys, kad įvairių kultūrų atstovams būdingas universalus spalvinis simbolizmas. Tačiau analogiškų kalbos sąvokų konotacijai reiškinį galima aptikti ir ikoninėje semiotikoje, ir grafinėje bei spalvinėje simbolikoje [Marks, 1975]. Tam tikra spalva, būdama kokios nors šalies vėliavos spalva arba žyminti kokį nors socialinį reiškinį, gali įgauti papildomų prasminių asociacijų, nulemiančių jos sinestezinio ir simbolinio kodo atitūrkimą ir tuo pačiu įgyti simbolinio turinio savitumą. Tačiau šis nacionalinis savitumas greičiau sietinas su turiniu, kurį koduoja spalva [Петренко, Кучеренко, 1988].

Gana paprastą ir neįtikėtiną hipotezę apie spalvų bei emocijų ryšius išskėlė M. Terwogtas. Esą spalvos ir emocijos susijusios tarpusavyje pasirinkimų hierarchijų šiose atskirose dimensijose pagrindu. Kitaip tariant, ir spalvas, ir emocijas, ir bet ką kita individas gali suskirstyti pagal patikimą. Tai reiškia, kad raudona spalva gali būti mėgiama labiau negu juoda, o laimės trokštama labiau negu nelaimės. Galiausiai tokie palyginimai veda į skirtingų dimensijų, tačiau individualių pasirinkimų skalėse esančio panašiose padėtyse patyrimo sugretinimą: panašiose pozicijose savose hierarchijose esantys patyrimo dėmenys susiejami tarpusavyje. Antai raudona gali būti siejama su laimės išgyvenimu, o juoda – su baime ar kokiu nors retesniu aplinkos daiktu. Šituo aiškinamas emocijų išgyvenimų ir su jais tapatinamų spalvų kitimas ontogenezeje [Terwogt, 1995].

Šios teorinės prielaidos sudaro galimybes psychologiniam žmogaus pažinimui per asociacijas, kurias sukelia spalvų etalonai. Nepaisant to, kokios iš aptartų hipotezių apie žmogaus psichinių reiškinį ir spalvų ryšius pasiremtume, galime kalbėti apie tam tikrą neišsąmonintų žmogaus išgyvenimų perkodavimą į spalvinę gamą. Tad didžiausias LCT privalumas ir yra tas, kad jis "leidžia išaiškinti ikirefleksinius, ikiverbalinius išgyvenimus ir santykius" [Эткинд, 1985, p. 11].

Tyrimo eiga. Iš pradžių tiriamiesiems būdavo pateikiamas LCT: pilkos spalvos lentelė, aštuonių pagrindinių spalvų lentelė ir likusios 5 spalvų lentelės. Kaip ir siūlė M. Luscheris, aštuonių pagrindinių spalvų lentelės spalvos buvo pasirenkamos du kartus, antrą kartą – tyrimo LCT pabaigoje. Tiriamojo buvo prašoma: “Pasakykite, kuri iš šių spalvų jums yra pati gražiausia”. Nurodžius gražiausią spalvą, ji būdavo uždengiama. Po to prašoma išrinkti gražiausią iš likusių spalvų. Analogiškai buvo išrenkamos ir mažiausiai patinkančios spalvos.

Spalvų pasirinkimas trukdavo vidutiniškai 15–20 min.

Toliau sekdamo tyrimo RIM procedūra. Paduodant tiriamajam pirmąją metodikos kortelę, buvo klausama: “Kas čia galėtų būti”? Jeigu tiriamasis nesuprasdavo užduoties arba imdavo atsiskolinėti tyrimo (“Šitai mums, nemokytiems, per sunku”), jis būdavo pastiprinamas, jo pakartotinai prašoma: “Tiesiog sakykite, ką jūs čia matote”.

Jeigu tiriamasis pateikdavo tik vieną atsakymą į pirmą kortelę ir imdavosi kitos, jam buvo sakoma: “Neskubėkite, čia galima matyti nebūtinai vieną dalyką”. Minimalus pastiprinimas būdavo reikalingas dažniausiai viso tyrimo RIM metu. Kartais tuo minimaliu pastiprinimu būdavo ir apklaupta, kuria siekdavome patikslinti atsakymo kintamuosius. Apklausa, skirtingai negu siūlė J. Exneris [Exner, 1985], vykdėme tiriamajam baigus atsakyti į kiekvieną iš 10 kortelių. Pasak D. Rapaporto, šiuo atveju tyrimo rezultatai mažiau priklausomi nuo individų atminties [Kleiger, 1993].

Jeigu tiriamasis klausdavo, kam šito reikia, jam būdavo paaiškinama, jog “norime palyginti aukštaičių ir žemaičių būdą”. Jeigu ko nors būdavo teiraujamasi prasidėjus tyrimui, atsakydavome kiek galima neapibrėžčiau. Pavyzdžiui, į klausimą: “Ar ir kiti žmonės atsakinėja panašiai?”, būdavo atsakoma: “Skirtingi žmonės mato skirtingai”. Į kai kuriuos klausimus tuo metu tiesiog nebūdavo atsakoma. Pavyzdžiui, į klausimą: “O ką jūs iš to sužinosite?” atsakydavome: “Jums viską paaiškinsiu, kai baigsime tyrimą”. Pasibaigus tyrimui, tokiu atveju RIM būdavo palyginamas su debesimis, kur kiekvienas žmogus mato vis ką kita, o iš to, ką jis mato, nemažai galima pasakyti apie jį patį.

Tyrimas RIM vidutiniškai užtrukdavo 20–35 minutes.

Duomenų tvarkymas. RIM duomenų tvarkymas. Dar prieš pusšimtį metų buvo atkreiptas dėmesys į klaidas, statistiškai analizuojant RIM gautus duomenis – mėginant pritaikyti t kriterijų palyginimui kintamųjų, kurių dažniai maži [Cronbach, 1949]. Dėl to RIM rezultatų skaičiavimuose L. Cronbachas išskyrė dimensinius kintamuosius, kurie gali įgyti reikšmes nuo 0 iki 100 ir kurių išraiškos būna sąlygiškai tęstinės (pavyzdžiui, $F + \%$), bei tuos kintamuosius, kurių įvertinimai paprastai būna diskretiniai, pavadindamas juos kategoriniais kintamaisiais (pavyzdžiui, T , kuris sveikų tiriamųjų protokoluose pasitaiko ne itin dažnai). Akivaizdu, kad dimensiniai kintamieji analizuotini parametrinės statistikos metodais (mūsų atveju t kriterijumi), o kategoriniai – remiantis neparametrinės statistikos reikalavimais (šiuo atveju – pagal Mann–Whitney U kriterijų).

Mūsų tyrime normalinio pasiskirstymo dėsningumus atitiko šių RIM kintamųjų išraiškos: IsI , $X\%$, $P\%$, $EgoI$, Z , R , t . Jų rezultatai tarp tiriamųjų grupių buvo lyginami, naudojant t kriterijų. Likusių kintamųjų išraiškos buvo lyginamos, taikant Mann–Whitney U kriterijų.

LCT duomenų tvarkymas. Šiuo metu yra keletas požiūrių į statistinį nesusijusių imčių LCT spalvų pasirinkimų palyginimą.

Nesusijusių imčių aštuonių pagrindinių spalvų lentelės spalvų pasirinkimus į pirmąją vietą, į antrąją vietą, ir t. t. kiekvienai spalvai, naudodamas X^2 kriterijų, lygino L. Buschas [Busch, 1964]. Šiuo atveju gaunami 64 kintamieji (8 spalvos ir 8 galimos kiekvienos spalvos padėty), o tai reiškia, kad kai kurie iš apskaičiuotų skirtumų statistiškai reikšmingi gali būti atsitiktiniai.

Spalvų pasirinkimus pagal aštuonias pozicijas kiekvienai spalvai atskirai, irgi naudodamas X^2 kriterijų ($df=7$), lygino H. Klaras [Klar, 1969]. Šiuo atveju buvo lyginami 8 rodikliai. Tačiau, pavyzdžiui, kai mėlyna, žalia, raudona ir geltona spalvos yra pasirenkamos į pirmąsias pozicijas, o pilka, ruda ir juoda – į paskutines, net ir didelių imčių atveju gali būti daug statistinės lentelės ląstelių su mažomis skaitinėmis išraiškomis, o tuo pačiu ir keletas tikėtinų dažnių, iš tikro reikšmingai nesiskiriančių. Tarkim, kad 20 proc. vienos grupės tiriamųjų tam tikrą spalvą pasirenka pirmojoje pozicijoje ir 30 proc. – antrojoje pozicijoje, o kitos grupės – atitinkamai 10 ir 40 proc. Skirtumas gali būti statistiškai reikšmingas. Tačiau taip pat akivaizdu, kad abejose grupėse tam tikrą spalvą 50 proc. tiriamųjų pasirinko 1–2 pozicijoje, t. y. kad grupių šios spalvos pasirinkimai yra itin panašūs.

Lyginant grupių spalvų pasirinkimus, svarbiausia atsakyti į klausimą – ar kuri nors spalva yra vienos imties individų labiau ar mažiau mėgiama negu kitos. Vadinasi, taip pat naudojant X^2 kriterijų, spalvos patikimas (1–3 pozicijos), indiferencija (pasirinkimas į 4–5 pozicijas) ir atmetimas (6–8 pozicijos) gali būti lyginami kiekvienai spalvai ($df=2$). Šitai irgi sumažina lyginamų rodiklių skaičių iki 8 (t. y. po vieną kiekvienai iš 8 spalvų) bei užtikrina pakankamai dideles skaitines išraiškas kiekvienoje statistinės lentelės ląstelėje [Lie, 1994].

Analogiškai – pagal patikimo, indiferencijos ir atmetimo pozicijas – mūsų darbe buvo analizuojami ir pilkos spalvos lentelės bei likusių 5 spalvų lentelių spalvų pasirinkimo rezultatai.

Rezultatai ir jų aptarimas

Svaresni rezultatų skirtumai tarp tirtų grupių buvo gauti RIM. Tiriamieji iš viso pateikė 2182 atsakymus (vidutiniškai 18,18 atsakymo viename protokole). Aukštaičių tiriamųjų grupės protokoluose iš viso buvo 1144 atsakymai, žemaičių – 1038. Rezultatai parodė, jog tirtos imtys statistiškai reikšmingai skyrėsi 13 iš 30 nagrinėtų RIM kintamųjų (1 priedas). Kitaip tariant, 13-os RIM kintamųjų išraiškos nepatvirtino nulinės hipotezės apie aukštaičių ir žemaičių imčių tiriamųjų psichinių ypatybių homogeniškumą (4–5 lentelės).

4 lentelė. Statistiškai reikšmingi aukštaičių ir žemaičių RIM rezultatų skirtumai (Mann–Whitney testas)

Kintamasis	Rangų suma (A)	Rangų suma (Ž)	U	Z	p
W	3050,0	4210,0	1220,0	-3,0442	0,0023
D	4056,5	3203,5	1373,5	-2,2385	0,0251
Dd	4101,0	3159,0	1329,0	-2,4721	0,0134
M	3346,5	3913,5	1461,5	-2,0677	0,0387
H	3185,5	4074,5	1355,5	-2,3330	0,0197
A	4065,0	3195,0	1365,0	-2,2836	0,0224
Ad	4084,5	3175,5	1345,5	-2,3856	0,0171
II	3252,0	4008,0	1420,0	-1,9840	0,0473

5 lentelė. Statistiškai reikšmingi aukštaičių ir žemaičių RIM rezultatų skirtumai

<i>Kintamasis</i>	<i>Aukštaičių imties vidurkis</i>	<i>Žemaičių imties vidurkis</i>	<i>t reikšmė</i>	<i>p reikšmė</i>
Z	13,9417	18,5917	-3,2273	0,0016
Egol	0,3682	0,3205	2,0273	0,0456
Isl	0,1019	0,1589	-2,6334	0,0096
R	19,0667	17,3000	2,0923	0,0385
t	12,1500	10,0667	2,5672	0,0115

LCT rezultatai diferencijavo grupes tik raudonos spalvos pasirinkimu pagrindinėje aštuonių spalvų lentelėje (6 lentelė, 2 priedas).

Menkesnius negu tikėtasi tyrimo LCT rezultatus aiškiname spalvų preferencijos susiejimu su aplinkos objektais. Tiriamieji neretai nukrypavo nuo testo instrukcijos ir rinkdavosi spalvas, jas asocijuodami su kokiais nors aplinkos daiktai: tautine vėliava, drabužiais ir pan. Tai galėjo niveliuoti imčių individų spalvų pasirinkimus.

6 lentelė. Aukštaičių ir žemaičių aštuonių pagrindinių spalvų lentelės spalvų pirmumas, indiferencija ir atmetimas

<i>Pasirinkimas</i>		<i>1-2 pozicija</i>	<i>3-4 pozicija</i>	<i>5-8 pozicija</i>	<i>Iš viso</i>	χ^2	<i>p</i>
Pilka	A	11	18	31	60	1,80	
	Ž	5	22	33	60		
Mėlyna	A	12	11	37	60	2,17	
	Ž	11	19	30	60		
Žalia	A	32	16	12	60	1,55	
	Ž	36	18	6	60		
Raudona	A	33	19	8	60	6,36	p<0,05
	Ž	26	13	21	60		
Geltona	A	29	13	18	60	1,15	
	Ž	35	8	17	60		
Violetinė	A	38	9	13	60	2,28	
	Ž	33	17	10	60		
Ruda	A	18	20	22	60	0,32	
	Ž	22	19	19	60		
Juoda	A	6	16	38	60	0,70	
	Ž	7	11	42	60		

Remdamiesi tyrimo rezultatais, identifikavome 3 pagrindines etnine priklausomybe determinuotų psichinių reiškinių ir jų ypatybių grupes: p.žinimo procesus, emocinius išgyvenimus, asmenybės ypatybes. Tirtų grupių individai skyrėsi ir santykių su daiktine bei socialine aplinka pobūdžiu (7 lentelė).

7 lentelė. Aukštaičių ir žemaičių psichikos ypatybių suvestinė lentelė

Etnine priklausomybe determinuoti psichiniai reiškiniai	
Aukštaičiai	Žemaičiai
Daugiau praktinė asmenybės orientacija (D)*	Platesni gyvenimo užmojai (W)
Daugiau praktinis, konkretus mąstymas (D)	Daugiau abstraktus, teorinis matymo pobūdis (W)
Didesnis smulkmeniškumas (D)	Didesni gebėjimai abstrahuoti ir integruoti patyrimą (W)
Didesnis nerimas tyrimo metu (D, Dd, A, Ad)	Didesnis polinkis planuoti elgesį (W)
Dažnesnė apeliacija į patyrimo detales (Dd)	Didesnis optimizmas (W)
Didesnis tikrovės aiškumo poreikis (Dd)	Stipresnis Ego (M)
Didesnis domesys faktinio patyrimo dalykams (Dd)	Didesnis internalumas (M)
Silpnesnis Ego (A,Ad)	Didesnis intraversiškumas (M)
Mažiau sėkminga intelektualinė veikla (A)	Sėkmingesnė intelektualinė veikla (M,H,Z,II)
Didesnis stereotipiškumas (A,Ad)	Didesni empatijos sugebėjimai (M)
Stipresnis siekis patenkinti saugumo poreikį (A)	Labiau išlavinta vaizduotė (M)
Didesnis dėmesys savajai asmenybei (EgoI)	Didesnė socialinių kontaktų svarba (H)
Aukštesnis savęs vertinimas (EgoI)	Stipresnė grupinė orientacija (H)
Didesnis psichinės veiklos aktyvumas (R, t)	Adekvatesni tarpusavio santykiai (II)
Dinamiškesni percepciniai procesai (R)	Uždarumas (IsI)
Intensyvesni asociacijų procesai (R)	Pasyvumas (IsI)
Ekstratensinės asmenybės savybės (R,R-LCT)	Jautrumas (IsI)
Mažesnis slopinimas tyrimo situacijoje (R)	Nepriklausomumas (IsI)
Geresnė kooperacija tyrimo situacijoje (R)	Didesnis atkaklumas siekiant tikslo (IsI)
Geresnė socialinė adaptacija (R)	Didesnis kritiškumas socialinės aplinkos atžvilgiu (IsI)
Didesnis energingumas ir veiklumas (R-LCT)	Mažiau išlavinti bendravimo įgūdžiai (IsI)
Didesnis siekis dominuoti (R-LCT)	Didesnis nerimas (IsI)
Didesnis kritiškumas savo atžvilgiu (t)	

* Šalia nurodomi taikytų tyrimo metodų kintamieji, kurių išraiškomis remiantis išsakytos hipotezės

Pažinimo procesai. Skirtumų aptikta tirtų aukštaičių ir žemaičių imčių tiriamųjų intelektualinėje veikloje. Nors aukštaičių tiriamųjų percepciniai procesai tyrimo situacijoje buvo dinamiškesni, asociacijų procesai intensyvesni, jų intelektualinė veikla buvo mažiau produktyvi ir mažiau sėkminga: jai buvo būdingas didesnis stereotipiškumas, kiek blogesni abstrakcijos bei integracijos gebėjimai.

Rezultatai rodo, jog žemaičių imties tiriamųjų intelektualinė veikla tyrimo metu buvo intensyvesnė ir sėkmingesnė. Jų sugebėjimai abstrahuoti ir integruoti patyrimą buvo labiau išlavinti, kas galbūt lėmė sėkmingesnį “problemų sprendimą”. Žemaičių intelektualinė veikla tyrimo situacijoje buvo intensyvesnė apskritai. Šios grupės tiriamiesiems būdingas daugiau teorinis mąstymo pobūdis, o tiriamieji aukštaičiai pasižymėjo praktiniu, konkrečiu mąstymu. Žemaičiai tiriamieji lenkė aukštaičius ir vaizduotės procesų raišką.

Kadangi pagrindiniai naudotų tyrimo metodų kintamieji, skirti individų *emociniamis išgyvenimams* įvertinti, nediferencijavo mūsų subetninių grupių imčių, duomenys apie šiuos aukštaičių bei žemaičių psichinius reiškinius nėra gausūs. Ir aukštaičių, ir žemaičių tiriamiesiems tyrimo situacijoje buvo būdingas aukštas nerimas, kurį aiškiname tyrimo situacijos ir tyrimo priemonių savytumu. Tiriamųjų aukštaičių nerimą rodantys ženklai (žr. 7 lentelę) sietini daugiau su trumpalaikiu tyrimo situacijos poveikiu, o ir apskritai gali būti suprasti tik kaip pažinimo procesų charakteristika. Tuo tarpu IsI išreiškia asmenybinius subjekto kintamuosius [Exner, 1993]. Kaip žinome, nerimas naujomis, neįprastomis aplinkybėmis yra labiau būdingas intraversiškos asmenybės linkmės žmonėms [Eysenck H. J., Eysenck M. W., 1985].

Asmenybės ypatybės. Aukštaičių imties tiriamieji savajai asmenybei skyrė daugiau dėmesio, jie buvo kritiškesni sau. Tik šia prasme galima kalbėti apie jų internalinio gyvenimo vyravimą. Nors yra ženklų, rodančių aukštaičių imties tiriamųjų silpnesnį Ego, vis dėlto galima manyti, jog jų savęs vertinimas buvo aukštesnis. Aukštaičiams taip pat būdingas didesnis energingumas ir veiklumas bei didesnis psichinės veiklos aktyvumas apskritai. Galbūt dėl to tyrimo rezultatai rodo ir didesnę aukštaičių tiriamųjų siekį dominuoti.

Žemaičių imties tiriamieji buvo labiau linkę elgesį planuoti iš anksto. Jiems būdingas didesnis uždarumas, nepriklausomumas, pasyvumas, jaut-

rumas. Galbūt dėl to, o gal dėl stipresnės internalinės kontrolės šios grupės tiriamieji reiškėsi kaip didesni optimistai, jiems būdingas stipresnis Ego. Žemaičiai tyrime buvo santūresni, o intraversijos–ekstratensijos skalėje vertintini kaip labiau intravertai. Žinia, būtent intraversiški individai tiksliau suvokia ir supranta aplinkinius žmones [Eysenck H. J., Eysenck S. B., 1975]. Šia prasme visiškai aišku, kodėl rezultatai rodo ir didesnius žemaičių empatijos gebėjimus.

Tiriamųjų grupės ženkliai išsiskyrė *santykių su daiktine ir socialine aplinka pobūdžiu*. Aukštaičių imties tiriamiesiems labiau būdinga praktinė orientacija, apeliacija į patyrimo detales, didesnis smulkmeniškumas ir didesnis domesys faktiniams patyrimo dalykams. Aukštaičiai tiriamieji išreiškė ir didesnį tikrovės aiškumo poreikį apskritai.

Kitaip negu aukštaičiams, tiriamiesiems žemaičiams buvo būdingi platesni gyvenimo užmojai, jie atkakliau siekė savo tikslo. Be to, žemaičių imtyje reiškėsi stipresnė grupinė orientacija, socialiniai kontaktai šiems tiriamiesiems buvo svarbesni, jie labiau domėjosi kitais žmonėmis. Rezultatai rodo, jog šitai dera su dideliu kritiškumu socialinės aplinkos atžvilgiu. Būtent tokia nuostata į socialinę aplinką dažnesnė tarp intraversišκών žmonių [Eysenck H. J., Eysenck M. W., 1985].

Nors tiriamųjų žemaičių santykiai su socialine aplinka vargu ar yra dažni ir įvairūs, o jų bendravimo įgūdžiai itin išlavinti, šios grupės tiriamųjų bendravimas vertintinas kaip adekvatesnis. Aukštaičiai tyrimo metu labiau siekė patenkinti saugumo poreikį. Dėl to šios grupės tiriamieji atrodė kooperatyvesni, geriau socialiai adaptuoti, tačiau jų RIM protokoluose aptinkame mažiau sudėtingų ir originalių RIM atsakymų.

Taigi daugiausia etnine priklausomybe determinuotų psichinių reiškinių ir jų ypatybių, būdingų aukštaičių ir žemaičių imtims, galėtume priskirti asmenybės intraversijos–ekstratensijos dimensijai. Žinia, intraversijos sąvokai priešinga yra ekstraversijos kategorija, tačiau, pasak RIM autoriaus, naudojant šias sąvokas, galima padaryti išvadą apie intraversijos ir ekstraversijos priešingumą, kuris iš tikro neegzistuoja. Dėl to Rorschachas vartojo “ekstratensijos” kategoriją. Kitaip negu K. Jungas, aiškinęs šiuos fenomenus kaip tipus [Jung, 1973], ar H. Eysenckas, kuriam tai buvo sąlygiškai

pastovūs asmenybės bruožai [Eysenck H. J., Eysenck M. W., 1985], H. Rorschachas suprato intraversiją kaip procesą, lanksčią galimybę užsisklęsti savyje atsižvelgiant į aplinkybes, aplinkos sąlygas [Rorschach, 1921]. Mūsų tyrimo rezultatai rodo, jog šie vyksmai būdingi senyvo amžiaus žemaičių imties tiriamiesiems. Senyvo amžiaus tiriamiems aukštaičiams labiau priskirtina ekstratensinė asmenybės linkmė.

Psichologija ir kultūra: baigiamosios pastabos

Viena iš kultūros apraiškų yra mažos grupės narių bei platesnio visuomeninio konteksto vienetų elgesio modeliai ir socialinės normos. Tai verčia apibūdinti šį apimlų poveikį ir įvertinti kintamuosius, esančius už individo kasdienio funkcionavimo lygio ribų. Kadangi šiame tyrime buvo analizuojamos pagal daugumą kintamųjų itin panašios mikrolygyje grupės, galime manyti, jog nustatyti skirtumai determinuoti vieninteliu skirtumu makrolygyje – skirtinga tiriamųjų etnine priklausomybe.

Šiuolaikinės psichologijos išsivystymo lygis neleidžia atsakyti į klausimą, kokie konkretūs veiksniai nulėmė vieno ar kito etnine priklausomybe determinuoto psichinio reiškinių tapsmą. Dėl to ir šiame darbe negalime nusakyti konkrečių veiksnių, lėmusių aukštaičių ir žemaičių imties tiriamiesiems būdingus skirtingus psichinius reiškinius bei jų ypatybes. Tačiau egzistuoja bent keturi bendri vyksmai, kurių nagrinėjimas padeda įvertinti daiktinės ir socialinės aplinkos įtaką tiek konkrečiam individui, tiek bet kuriai žmonių grupei, vadinasi, ir subetninei grupei.

Pirma, visi individai vystosi kultūriniame kontekste. Kultūra tarpininkauja ir sustiprina visus žmogaus funkcionavimo aspektus – pažinimą, nuostatas, elgesį. Šis kultūrinis kontekstas gali būti nusakytas kaip tolesnio individo gyvenimo kryptys, nulemiančios, kas yra išmokstama, procesus, kurių dėka išmokstama, bei taisykles, pagal kurias galima atskleisti įgytus sugebėjimus, kad kiti grupės nariai šitai įvertintų. Vadinasi, mūsų užfiksuoti saviti aukštaičių ir žemaičių tiriamųjų psichiniai reiškiniai galėjo susiformuoti dėl išmokimo.

Antra, dalis kultūrinės aplinkos dėmenų yra abstraktūs ir dėl to atvirai ar sąmoningai socializacijos procese neatsispindi. Manoma, jog vaiko

asmenybė juos tiesiog absorbuoja ontogenezės metu. Tačiau taip pat nereikia atmesti galimybės, jog kai kurie iš šių elementų individo psichikoje randasi iki gimimo, kitaip tariant, yra paveldimi. Vadinasi, ir kai kurie iš mūsų nustatytų aukštaičių bei žemaičių individų psichikos savumų gali būti iš prigimties.

Trečia, šiuolaikinė psichologija naujai žvelgia į paveldėto–įgyto dichotomiją. Kiekvienas vaiko raidos tyrinėtojas sutiktų su teiginiu, jog prigimtis ir ugdymas yra neatskiriami, jog negalima priskirti priežastingumo tik vienam iš šių veiksnių, jog genams, kad jie darytų įtaką asmenybės raidai, reikalinga sąveika su skatinančia aplinka. Žinoma, sofistiškai nusiteikę mąstytojai visada gali paklausti: “O vis dėlto kurioje dimensijos paveldėta–įgyta vietoje jūs padėtumėte žymę?” Iš tikro tokios dimensijos nėra.

Ketvirta, bet kurioje kultūroje asmenybės raidą determinuoja daugybė veiksnių. Netikslu kalbėti apie vyraujančią geografinės aplinkos ar tautos istorijos svarbą [Jung, 1973]. Dėl to aukštaičių ir žemaičių individų socializacijos proceso ypatumai, o tuo pačiu ir psichikos skirtumai galėjo istorijos bėgyje susiformuoti dėl keletos kintamųjų įtakos.

Prieš keletą dešimtmečių H. Triandis psichologinių kitimų ir kultūros santykį išreiškė formule, kurioje buvo 6 grupės kintamųjų, kuriuos šiandien išdėstyume taip:

$$E = f (FA, SS, A, AD, SK, O).$$

Šioje formulėje E raide pažymėtas elgesys, FA – fizinė aplinka, SS – socialinė struktūra, A – asmenybė, AD – asmenybinės predispozicijos, SK – subjektyvi kultūra, O – atsitiktiniai veiksniai [Triandis, 1973].

Fizinės aplinkos nulemti psichiniai reiškiniai ir jų ypatybės. Žmogaus elgesio ekologinių determinančių teorija teigia, jog kognityvinių procesų funkcionavimo ypatybės priklauso ir nuo fizinės aplinkos savybių. Jau vien suvokimo iliuzijų tyrimo rezultatai neleidžia perkelti iš kultūros į kultūrą tokių psichologinių kategorijų, kaip suvokimo iliuzija, mąstymo proceso struktūra, įtaigumas, ir mėginti paaiškinti jomis gautus tyrimų rezultatus. Todėl asmenybės raidos skirtingose kultūrose tyrinėjimuose turėtų būti ap-

tariami ir fizinės aplinkos procesai, dėl kurių aktualizuojamos savitos asmenybinės predispozicijos, galiausiai darančios įtaką visam individo elgesiui ir pačiai asmenybei.

Socialinių struktūrų nulemti psichiniai reiškiniai. Egzistuoja ir hipotezės, mėginančios įvairius kognityvinių procesų ypatumus (tarkim, intelekto savybes) paaiškinti socialinės aplinkos kintamaisiais. Pavyzdžiui, viena iš jų postuluoja, jog išsimokslinimas, urbanizacija veikia ir žmogaus psichikos reiškinų ypatybes, kreipdama individo dėmesį tam tikra linkme ir padidindama arba sumažindama priimamų sprendimų apie tikrovę tikslumą. Kita prielaida teigia, kad aplinkos reikalavimai agrarinėse visuomenėse sąlygoja didesnės priklausomybės nuo lauko susiformavimą negu medžiotojų ar žvejų bendruomenėse. Galiausiai endokrininio pobūdžio kintamieji neretai susiejami su motinos ir vaiko santykiais bei su priklausomybe nuo lauko. Akivaizdu, jog visi minėti kintamieji irgi yra susiję su dimensija, kurią šiame tyrime įvardijome etnine priklausomybe.

Asmenybės kintamieji formulėje išreiškia santykį su savo, kaip tam tikros etninės grupės, tautos ar subetninės grupės atstovo, socialiniu vaidmeniu. Žinia, bet kuriuo socialiniu vaidmeniu, tuo pačiu ir susijusiu su savęs priskyrimu kuriai nors tautai, galima vienaip ar kitaip manipuluoti, net visiškai jį atmesti. Šie savimonėje funkcionuojantys vyksmai gali labai susilpninti arba sustiprinti visų kitų kintamųjų įtaką.

Asmenybinės predispozicijos. Aplinka per socialines struktūras daro įtaką žmogaus asmenybinėms predispozicijoms, o tuo pačiu ir jo elgesiui.

FA kintamieji (fizinė gyvenamosios erdvės struktūra) ir SS kintamieji (vaikų skaičius šeimoje, auklėjimo stilius) yra svarbios motinos (O) ir vaiko (A) santykius determinuojančios ypatybės. Kai kurie FA kintamieji (pavyzdžiui, vaiko maitinimasis) neretai sukelia fiziologinius padarinius (tarkim, kūno konstitucijos kitimus). Šie padariniai savo ruožtu gali nulemti psichikos savitumus, atsispindinčius asmenybėje. Pastarosios ypatybės kartu su socializacijos praktika (SS) neretai atveda į naujos kartos motinų elgesį (O), nebūdingą ankstesnėms kartoms. Dėl tokių asmenybinių predispozicijų tam tikroje bendruomenėje savo ruožtu ilgainiui gali kisti daugelio socialinių situacijų sprendimo būdai.

Socialinių struktūrų kintamųjų įtakos tyrimai galėtų būti skirti visuomenės vertybinių orientacijų formavimosi, moralinių dilemų sprendimų dinamiškai. Žinia, šie procesai skiriasi ir priklausomai nuo skirtingų O (reikšmingų kitų, atsitiktinių, žmonių buvimo). Kitaip tariant, šiuo atveju susiduriama su deklaruojamų vertybių klausimu.

Subjektyviosios kultūros įtaka psichiniams reiškiniams ir jų ypatybėms. Į nūdienos žmogų įprasta žvelgti kaip į individą, kuriam būdinga savita subjektyvioji kultūra. Viena iš tyrinėjimų linkmių turėtų būti nukreipta į nūdienos kultūros ir tradicijų masto palyginimą bei priešpastatymą.

Prasminga atskleisti santykius tarp vaikystėje susiformavusių asmenybės savybių, įsisavintų elgesio modelių, motyvų hierarchijos ir ekonominio visuomenės išsivystymo. Ekonominė raida esą reikalauja asmenybės, kuriai būdinga aukšta pasiekimų motyvacija ir ekstensyvumas, o ne siekis priklausyti, raiškos. Ekstensyvumo motyvas galėtų būti nusakomas kaip rūpinimasis kitais žmonėmis, o priklausomybės motyvas apimtų poreikį vadovauti ir valdyti per kitus, polinkį vengti iniciatyvos bei lyderio pozicijų. Gali būti išmatuoti ir kai kurie kiti veiksniai, susiję su modernizacijos raida, pavyzdžiui, išsimokslinimo pasiekimai ar socioekonominis statusas.

Šiuo metu kol kas nenusakyta vadinamosios modernizacijos struktūra ir jos požymiai, ją nulemiantys veiksniai ir padariniai. Pastariesiems greičiausiai galima būtų priskirti spartų pasiekimų poreikio augimą ir dėl to atsirandantį nepasitenkinimą įgyvendintais tikslais, žemesnį savosios vertės lygį, susvetimėjimą ir socialinius nukrypimus.

Subjektyvioji kultūra atsispindi ir kategorizacijos procese. Paprastai žmonės gali reaguoti vienodai ir į visiškai skirtingus akstinus. Ir nors kategorizacija – universalus reiškinys, tačiau tai, ką šis procesas apima, gali skirtingose kultūrose skirtis. Tarkim, nors daugelyje kalbų egzistuoja analogiška spalvų terminija, ji gali skirtis kai kuriomis ypatybėmis – kurioje nors kalboje gali nebūti vienos ar kelių spalvų pavadinimų, o kitoje – tam pačiam atspalviui įvardyti gali būti skirta keletas sąvokų. Tokių pat skirtumų gali rasti ne tik tarp atskirų kultūrų, etninių ar subetninių grupių, bet ir tarp mažesnių bendruomenių. Tokią prielaidą patvirtina ir šis tyrimas: aukštaičių ir žemaičių atsakymuose irgi reikėsi minimalūs etniniai spalvų terminijos savumai.

Skirtingų kultūrų nariai naudoja ir skirtingas kognityvines schemas – kelių kategorijų junginius. Vėlgi, gyvenimo reiškinių ir kitimų klasifikacija dažnai gali būti panaši skirtingose kultūrose, tačiau taip pat leidžia kalbėti ir apie tam tikrus savitumus. Be to, visada galima iškelti klausimą, ar tam tikros sociokultūrinės sistemos stabilumui būtinos vienodos kognityvinės schemas – “kognityviniai žemėlapiai”? Žinia, kol kas neįmanoma empiriškai pademonstruoti, kad kokia nors socialinė sistema sudaryta iš individų, kurie visi skatinami tų pačių motyvų. Tačiau linkmės “kultūra ir asmenybė” tyrinėjimai rodo, kad motyvų bendrumas nėra būtina sąlyga kultūros institucijų bendrumui [Triandis, 1973].

Tad norint nustatyti mūsų tyrime grupes diferencijavusių psichinių reiškinių savumus determinavusius konkrečius veiksmus, reikia aprėpti čia išvardintus kintamuosius. Tokiam uždaviniui išspręsti reikalingi tolesni, žymiai sudėtingesni ir platesni etnopsichologiniai tyrimai.

Artimiausias tolesnių tyrimų linkmės suponuoja šis – pirmasis Lietuvoje – empirinis etninės psichologijos tyrimas. Pirmiausia būtina plėsti tiriamųjų imtis, siekiant, kad lyginami aukštaičių ir žemaičių tyrimų rezultatai taptų reprezentatyvūs atskiroms šių subetninių grupių patarmėms, o vėliau – visoms subetninėms grupėms. Imtis taip pat prasminga plėsti diferencijuojant grupes pagal amžiaus tarpsnius, lytį, išsimokslinimą bei socialinį ekonominį statusą. Turėdami tokio masto keliais psichologijos metodais gautus duomenis, galėtume planuoti platesnes lyginamąsias tarpkultūrinės etnopsichologijos programas, mėginti palyginti lietuvių ir kitų tautų etnine priklausomybe determinuotus psichinius reiškinius ar jų ypatybes.

Kaip turėtų atrodyti etnopsichologinis tyrimas, atitinkantis visus šiame skyriuje aptarta formule išreiškiamus kintamuosius, lengviau nusakyti pateikiant pavyzdį.

1953–1958 metais 34 žmonių (sociologų, psichologų, psichiatrų, etnologų) grupė – Japonų nacionalinio charakterio tyrimo komitetas – ištyrė 3 tūkstančius šios šalies gyventojų. Kelerių metų darbo rezultatas – 17 aprašomojo pobūdžio charakteristikų, nusakančių to meto japonams būdingas ypatybes [cituojama pagal: Королев, 1970].

Psichologinė tokių tyrinėjimų pusė, mūsų nuomone, galėtų būti nukreipta keliomis kryptimis:

1. Vaikų socializacijos etninių ypatumų tyrimai. Teorinis šių tyrimų pagrindas – vaiko psichologija.

2. Lyginamieji psichofizikos, kognityvinių procesų, mąstymo ir kalbos, emocinių išgyvenimų etninių ypatybių tyrimai, priartėjantys prie bendrosios psichologijos darbų.

3. Temperamento tipų, charakterio bruožų, asmenybės kryptingumo lyginamoji analizė, kokybinis sugebėjimų matavimas. Teorine schema šie tyrimai būtų artimi bendrajai psichologijai.

4. Vadinamosios etninės sąmonės ir savimonės tyrimai. Čia būtų operuojama socialinės psichologijos sąvokomis: nuostata, stereotipai, grupinis favoritizmas ir kt.

5. Kultūrologiniai etnopsichologijos tyrimai. Jais būtų siekiama iššifruoti tautinę kultūros simboliką, joje užfiksuotas vertybines orientacijas [Blumas, 1992].

Tik integravus šių penkių krypčių tyrimo rezultatus galima būtų susidaryti išsamesnį tam tikros grupės narių etnine priklausomybe determinuotų psichinių reiškinių bei jų ypatybių vaizdą. Šių tyrimų krypčių rezultatai taip pat atsakytų į dalį klausimų, kylančių individų ir kultūros santykiuose.

Išvados

1. Tirtos senyvo amžiaus aukštaičių ir žemaičių imtys jas sudariusių individų psichinių reiškinių bei jų ypatybių prasme nebuvo homogeniškos.

2. Identifikuotos 3 pagrindinės senyvo amžiaus aukštaičių ir žemaičių etnine priklausomybe determinuotų psichinių reiškinių ir jų ypatybių grupės: pažinimo procesai, emociniai išgyvenimai, asmenybės ypatybės. Aukštaičiai ir žemaičiai skyrėsi ir santykių su daiktine bei socialine aplinka pobūdžiu.

3. Aukštaičių percepciniai ir asociacijų susidarymo procesai atrodė dinamiškesni bei intensyvesni, o intelektinė šios grupės tiriamųjų veikla buvo kiek mažiau produktyvi ir mažiau sėkminga, jai būdingas didesnis stereotipiškumas. Tiriamieji aukštaičiai pasižymėjo praktiniu, konkrečiu mąstymu. Žemaičių imties tiriamųjų intelektinė veikla buvo intensyvesnė ir sėkmingesnė, jie sėkmingiau naudojo patyrimo abstrahavimo ir integravimo

gebėjimus. Senyvo amžiaus žemaičių mąstymas buvo daugiau teorinio pobūdžio. Vaizduotės procesus tiriamieji žemaičiai taip pat naudojo aktyviau.

4. Ir aukštaičių, ir žemaičių tiriamiesiems buvo būdingas su tyrimo situacijos ir tyrimo priemonių savitumu susijęs aukštas nerimo lygis. Žemaičių imties tiriamųjų nerimo išgyvenimai labiau sietini su asmenybės ypatybėmis – didesne intraversija asmenybės intraversijos–ekstratensijos dimensijoje.

5. Aukštaičių ir žemaičių tiriamųjų asmenybės ypatybių skirtumai taip pat sietini su asmenybės intraversijos–ekstratensijos linkmėmis: aukštaičiams labiau priskirtina ekstratensinė, žemaičiams – intraversinė asmenybės linkmė. Aukštaičių imties tiriamieji savajai asmenybei skyrė didesnę dėmesį, jų savęs vertinimas buvo aukštesnis. Aukštaičiams taip pat buvo būdingas didesnis energingumas ir veiklumas bei didesnis psichinės veiklos aktyvumas apskritai. Tyrimo rezultatai rodo ir didesnę aukštaičių siekį dominuoti. Žemaičiai buvo santūresni, labiau nepriklausomi, uždaresni, pasyvesni ir jautresni. Šios grupės tiriamieji reiškėsi kaip didesni optimistai, jiems buvo būdingas stipresnis Ego. Rezultatai rodo ir didesnius žemaičių empatijos gebėjimus.

6. Sąveikoje su daiktine ir socialine aplinka senyvo amžiaus aukštaičiams buvo labiau būdinga praktinė orientacija, apeliacija į patyrimo detales, didesnis smulkmeniškumas ir domesys faktiniams patyrimo dėmenims. Aukštaičiai išreiškė ir didesnę tikrovės aiškumo poreikį. Tyrimo metu jie labiau siekė patenkinti saugumo poreikį, atrodė kooperatyvesni, geriau socialiai adaptuoti, tačiau mažiau individualūs ir originalūs. Žemaičiams buvo būdingi platesni gyvenimo užmojai, savo elgesį jie linkę planuoti iš anksto. Šių tiriamųjų santykiai su socialine aplinka nebuvo dažni ir įvairūs, o bendravimo įgūdžiai itin išlavinti. Be to, žemaičių imtyje reiškėsi stipresnę grupinę orientaciją, socialiniai kontaktai šiems tiriamiesiems atrodė svarbesni, jie labiau domėjosi kitais žmonėmis. Rezultatai rodo, jog tai lydėjo intraversiškiems žmonėms būdingas ženklus žemaičių kritiškumas socialinės aplinkos atžvilgiu.

Šio tyrimo išvados fiksuojamos kaip išeities taškas išsamiems, ilgalaiškiams etninės psichologijos tyrinėjimams, kaip tolesnių etnopsichologinių tyrimų programų užduotys.

I priedas

Lentelė. 30 Rorschacho metodikos kintamųjų bendra (n=120), aukštaičių imties (n=60) ir žemaičių imties (n=60) aprašomoji statistika

Kintamasis	Vidurkis	Stand. nuokrypis	Mediana	Min.	Maks.	Dažnis	Asimetrija	Ekscenas
1	2	3	4	5	6	7	8	9
R	18,18	4,69	17,00	10,00	32,00	2182,00	0,91	0,56
	19,07 *	5,52	18,00	10,00	32,00	1144,00	0,53	-0,42
	17,30 **	3,50	17,00	11,00	30,00	1038,00	1,25	2,36
P%	2,12	1,00	2,00	0,00	4,00	255,00	-0,05	-0,60
	2,30	0,98	2,00	0,00	4,00	138,00	-0,20	-0,31
	1,95	0,99	2,00	0,00	4,00	117,00	0,10	-0,68
t	11,11	4,55	11,00	4,00	31,00	1333,00	1,17	2,76
	12,15	4,82	14,00	4,00	31,00	729,00	1,46	3,62
	10,07	4,04	11,00	4,00	21,00	604,00	0,63	-0,07
W	5,26	2,28	5,00	1,00	13,00	631,00	0,52	0,34
	4,62	2,22	5,00	1,00	13,00	277,00	0,89	2,30
	5,90	2,18	6,00	2,00	11,00	354,00	0,32	-0,72
D	11,89	4,70	11,00	1,00	28,00	1427,00	0,54	0,44
	13,03	5,56	13,00	3,00	28,00	782,00	0,27	-0,44
	10,75	3,33	10,00	1,00	19,00	645,00	-0,05	0,60
Dd	1,00	1,62	1,00	0,00	10,00	120,00	2,90	10,65
	1,30	1,81	1,00	0,00	10,00	78,00	2,60	8,81
	0,70	1,36	0,00	0,00	8,00	42,00	3,44	14,89
S	0,54	0,83	0,00	0,00	4,00	65,00	1,93	4,46
	0,43	0,65	0,00	0,00	3,00	26,00	1,61	3,11
	0,65	0,97	0,00	0,00	4,00	39,00	1,80	3,35
DQ+	0,73	1,09	0,00	0,00	5,00	88,00	1,66	2,46
	0,58	0,99	0,00	0,00	5,00	35,00	2,21	5,93
	0,88	1,17	0,00	0,00	4,00	53,00	1,30	0,83
DQv/+	0,71	0,24	0,00	0,00	1,00	85,00	0,47	-0,45
	0,73	0,24	0,00	0,00	1,00	43,00	0,44	-0,20
	0,70	0,24	0,00	0,00	1,00	42,00	0,52	-0,63
DQo	16,29	4,72	15,00	3,00	31,00	1955,00	0,48	0,70
	17,05	5,39	16,00	3,00	31,00	1023,00	0,18	0,38
	15,53	3,84	15,00	7,00	27,00	932,00	0,74	0,80
DQv	0,75	1,07	0,00	0,00	5,00	90,00	1,48	1,79
	0,82	1,17	0,00	0,00	5,00	49,00	1,55	2,13
	0,68	0,97	0,00	0,00	3,00	41,00	1,27	0,51
M	0,54	0,90	0,00	0,00	5,00	65,00	2,11	5,40
	0,40	0,74	0,00	0,00	3,00	24,00	2,04	3,92
	0,68	1,02	0,00	0,00	5,00	41,00	1,98	0,52

* Aukštaičių imties rodikliai

** Žemaičių imties rodikliai

1	2	3	4	5	6	7	8	9
FM	1,43	1,27	1,00	0,00	6,00	170,00	1,06	1,28
	1,37	1,35	1,00	0,00	6,00	81,00	1,38	2,19
	1,49	1,19	1,00	0,00	5,00	89,00	0,67	0,12
F	11,17	3,76	10,00	5,00	27,00	1340,00	1,15	2,15
	11,60	4,32	11,00	5,00	27,00	696,00	1,21	1,83
	10,73	3,07	10,00	5,00	19,00	644,00	0,52	0,11
C	0,20	0,57	0,00	0,00	4,00	24,00	4,05	20,28
	0,25	0,65	0,00	0,00	4,00	15,00	3,83	18,37
	0,15	0,48	0,00	0,00	3,00	9,00	4,20	21,08
CF	0,68	0,94	0,00	0,00	5,00	81,00	1,82	4,25
	0,70	0,91	1,00	0,00	4,00	42,00	1,63	2,88
	0,65	0,97	0,00	0,00	5,00	39,00	2,03	5,73
FC	2,86	2,04	3,00	0,00	9,00	343,00	0,86	0,67
	3,03	2,30	3,00	0,00	9,00	182,00	0,81	0,33
	2,68	1,74	3,00	0,00	8,00	161,00	0,75	0,51
FC'	0,90	0,98	1,00	0,00	4,00	108,00	1,02	0,78
	0,75	0,93	0,00	0,00	4,00	45,00	1,18	1,17
	1,05	1,02	1,00	0,00	4,00	63,00	0,90	0,67
C'F	0,36	0,59	0,00	0,00	2,00	43,00	1,43	1,06
	0,33	0,57	0,00	0,00	2,00	20,00	1,54	1,46
	0,38	0,61	0,00	0,00	2,00	23,00	1,38	0,87
H	1,08	1,22	1,00	0,00	3,00	40,00	1,48	2,14
	0,82	1,07	1,00	0,00	5,00	49,00	1,77	3,84
	1,33	1,32	1,00	0,00	5,00	80,00	2,03	5,73
Hd	0,54	1,28	0,00	0,00	10,00	65,00	4,37	26,27
	0,62	1,15	0,00	0,00	5,00	37,00	2,19	4,50
	0,47	1,40	0,00	0,00	10,00	28,00	5,68	37,83
A	9,54	3,82	9,00	3,00	23,00	1145,00	1,07	2,08
	10,38	4,43	10,00	3,00	23,00	623,00	1,02	1,22
	8,70	2,89	9,00	3,00	16,00	522,00	0,14	-0,26
Ad	1,76	1,88	1,00	0,00	9,00	211,00	1,36	1,98
	2,12	1,96	2,00	0,00	9,00	127,00	1,34	2,31
	1,40	1,74	1,00	0,00	7,00	84,00	1,43	39,25
Z	16,27	8,20	16,00	2,00	40,00	1952,00	0,61	0,25
	13,94	7,00	14,00	2,00	40,00	837,00	0,76	1,75
	18,59	8,69	18,00	2,00	40,00	1115,00	0,36	-0,38
X%	49,12	14,19	49,00	17,00	92,00	5895,00	0,31	0,11
	48,52	15,14	47,83	16,67	92,31	2911,00	0,56	-0,28
	49,72	13,28	50,00	21,43	80,00	2984,00	-0,02	-0,70
es	5,15	2,75	5,00	0,00	17,00	618,00	0,90	2,55
	5,12	2,73	5,00	1,00	17,00	307,00	1,53	4,85
	5,18	2,79	6,00	0,00	14,00	311,00	0,33	0,80
Egol	0,34	0,13	0,33	0,00	0,69	41,32	-0,02	-0,09
	0,36	0,13	0,37	0,03	0,60	22,09	-0,25	-0,28
	0,32	0,13	0,33	0,00	0,69	19,23	0,19	0,64
II	6,28	2,63	7,00	1,00	9,00	754,00	-0,74	-0,78
	6,23	2,66	7,00	1,00	9,00	374,00	1,00	-0,91
	6,33	2,63	7,00	1,00	9,00	380,00	-0,83	-0,58
IsI	0,13	0,12	0,12	0,00	6,00	15,65	1,20	1,48
	0,10	0,09	0,09	0,00	4,00	6,12	1,00	1,20
	0,16	0,14	0,12	0,00	6,00	9,54	0,97	0,52

II priedas

1 lentelė. Aukštaičių ir žemaičių LCT pilkos spalvos lentelės spalvų pirmumas, indiferencija ir atmetimas

Pasirinkimas		1-2 pozicija	3 pozicija	4-5 pozicija	Iš viso	χ^2
Pilka	A	25	31	4	60	2,747
	Ž	33	20	7	60	
Tamsiai pilka	A	21	31	8	60	1,483
	Ž	13	39	8	60	
Juoda	A	24	13	23	60	0,080
	Ž	21	15	24	60	
Šviesiai pilka	A	29	23	8	60	0,149
	Ž	30	20	10	60	
Balta	A	19	24	17	60	1,198
	Ž	25	24	11	60	

2 lentelė. Aukštaičių ir žemaičių LCT pagrindinių spalvų lentelės spalvų pirmumas, indiferencija ir atmetimas

Pasirinkimas		1 pozicija	2-3 pozicija	4 pozicija	Iš viso	χ^2
Mėlyna	A	18	17	25	60	0,304
	Ž	19	20	21	60	
Žalia	A	42	15	3	60	1,218
	Ž	46	9	5	60	
Raudona	A	35	16	9	60	2,589
	Ž	25	18	17	60	
Geltona	A	24	13	23	60	0,895
	Ž	30	13	17	60	

3 lentelė. Aukštaičių ir žemaičių LCT mėlynos spalvos lentelės spalvų pirmumas, indiferencija ir atmetimas

Pasirinkimas		1 pozicija	2-3 pozicija	4 pozicija	Iš viso	χ^2
Mėlyna	A	10	15	35	60	0,033
	Ž	11	15	34	60	
Žalsva	A	33	16	11	60	0,308
	Ž	31	20	9	60	
Elektrinė mėlyna	A	30	25	5	60	2,265
	Ž	33	17	10	60	
Žydra	A	47	4	9	60	0,818
	Ž	45	8	7	60	

4 lentelė. Aukštaičių ir žemaičių LCT žalios spalvos lentelės spalvų pirmumas, indiferencija ir atmetimas

Pasirinkimas		1 pozicija	2–3 pozicija	4 pozicija	Iš viso	χ^2
Samaninė ruda	A	19	13	28	60	0,813
	Ž	21	17	22	60	
Elektrinė žalia	A	18	24	18	60	0,796
	Ž	23	18	19	60	
Žolės	A	41	15	4	60	0,163
	Ž	39	17	4	60	
Salotinė	A	42	8	10	60	0,494
	Ž	38	8	14	60	

5 lentelė. Aukštaičių ir žemaičių LCT geltonos spalvos lentelės spalvų pirmumas, indiferencija ir atmetimas

Pasirinkimas		1 pozicija	2–3 pozicija	4 pozicija	Iš viso	χ^2
Sviesiai ruda	A	18	13	29	60	0,389
	Ž	21	15	24	60	
Salotinė	A	43	13	4	60	1,444
	Ž	50	7	3	60	
Oranžinė	A	29	24	7	60	2,673
	Ž	17	33	10	60	
Geltona	A	21	19	20	60	0,358
	Ž	22	15	23	60	

6 lentelė. Aukštaičių ir žemaičių LCT raudonos spalvos lentelės spalvų pirmumas, indiferencija ir atmetimas

Pasirinkimas		1 pozicija	2–3 pozicija	4 pozicija	Iš viso	χ^2
Ruda	A	28	10	22	60	0,173
	Ž	32	9	19	60	
Elektrinė ruda	A	29	24	7	60	0,872
	Ž	36	18	6	60	
Raudona	A	29	14	17	60	0,333
	Ž	28	16	16	60	
Geltona	A	33	13	14	60	1,346
	Ž	24	17	19	60	

Literatūra

1. Barnouw, V. *Culture and Personality*. Homewood: Dorsey Press, 1979.
2. Blatt, S. J. The Rorschach: A Test of Perception or an Evaluation of Representation // *Journal of Personality Assessment*. 1990. Vol. 55. P. 394–416.
3. Bliumas, R. Apie etnopsichologinių tyrinėjimų galimybes // *Filosofija ir sociologija*. 1992. Nr. 2. P. 85–102.
4. Boyer, B. L. Effects of Acculturation of the Personality Traits of Aged Chiricanua and Mescalero Apaches: A Rorschach Study // *Journal of Projective Psychology*. 1988. Vol. 33. No. 2. P. 2–17.
5. Busch, L. Der chronische Alkoholismus im Luscher-Farbttest // *Medizinische Klinik*. 1964. Bd. 5. S. 254–258.
6. Cronbach, L. J. Statistical Methods Applied to Rorschach Scores // *Psychological Bulletin*. 1949. Vol. 46. P. 393–429.
7. Eysenck, H. J., Eysenck, S. B. *Manual of the Eysenck Personality Questionnaire*. London: Hodder and Stoughton, 1975.
8. Eysenck, H. J., Eysenck, M. W. *Personality and Individual Differences*. New York: Plenum Press, 1985.
9. Exner, J. E. *A Workbook for the Comprehensive System*. Asheville, 1985.
10. Exner, J. E. *The Rorschach: A Comprehensive System: Volume 1. Basic Foundations*. New York: Wiley, 1993.
11. Exner, J. E., Weiner, I. B. *The Rorschach: A Comprehensive System: Volume 3. Rorschach Assessment of Children and Adolescents*. New York: Wiley, 1995.
12. Fischer, C. T. Rorschach Scoring Questions as Access to Dynamics // *Journal of Personality Assessment*. 1994. Vol. 62. No. 3. P. 515–524.
13. Frank, G. Use of the Rorschach in Planning Psychotherapy. // *Psychological Reports*. 1995. Vol. 77. P. 607–610.
14. Furrer, W. *Die Farbe in der Persönlichkeitsdiagnostik // Lehrbuch des Luscher-Testes*. Basel, 1953.
15. Gibson, E. J. Has Psychology a Future? // *Psychological Science*. 1994. Vol. 5. No. 2. P. 69–76.
16. Jung, C. G. *Psychological Types // Collected Works of C. G. Jung*. Vol. 6. Princeton, N. Y.: Princeton University Press, 1973.
17. Klar, H. *Zwei Methoden zur statistischen Auswertung des 8-Farben-*

reihe // Luscher M. Luscher Test. Basel: Test-Verlag Basel., 1969. S. 49–59.

18. Kleiger, J. H. The Enduring Rorschach Contributions of David Rapaport // *Journal of Personality Assessment*, 1993. Vol. 61. No. 1. P. 198–205.

19. Kregždė, S. Tautinis lietuvių charakteris. Vilnius: Ethos, 1994.

20. Krugman, M. Out of the Inkwell: The Rorschach Method. Rorschach Research Exchange, 1938. Vol. 3–4. P. 91–100.

21. Lie, N. Offenders Tested With Projective Methods Prior to the First Offence // *British Journal of Projective Psychology*. 1994. Vol. 39. No. 1. P. 23–34.

22. Luscher, M. The 4-Color Person. New York, 1980.

23. Marks, L. E. On Colored-Hearing Synesthesia: Cross Modal Translations of Sensory Dimensions. // *Psychological Bulletin*. 1975. Vol. 82. P. 303–331.

24. Rapaport, D., Gill, M. M., Scahfer, R. Diagnostic Psychological Testing. London: University of London Press, 1970.

25. Rausch de Traubenberg, N. The Rorschach: From Percept to Fantasm. Rorschachiana: Yearbook of the International Rorschach Society. 1993. Vol. 18. P. 7–25.

26. Reber, A. S. The Penguin Dictionary of Psychology. London: Penguin Books, 1985.

27. Rorschach, H. Psychodiagnostik. Bern: Ernst Bircher Verlag, 1921.

28. Smith, B. L. Psychological Tests Don't Think: An Appreciation of Schafer's Psychoanalytic Interpretation In Rorschach Testing // *Journal of Personality Assessment*. 1993. Vol. 61. No. 3. P. 596–606.

29. Terwogt, M. M. Colors and Emotions: Preferences and Combinations // *The Journal of General Psychology*. 1995. Vol. 122. No. 1. P. 5–17.

30. Triandis, H. C. Psychology and Culture // *Annual Review of Psychology*. 1973. Vol. 24. P. 355–378.

31. Weiner, I. B. Methodological Considerations in Rorschach Research // *Psychological Assessment*. 1995. Vol. 7. No. 3. P. 330–337.

32. Weiner, I. B. The Rorschach Inkblot Method Is Not A Test: Implications for Theory and Practice // *Journal of Personality Assessment*. 1994. Vol. 62(3). P. 498–504.

33. Zinkevičius, Z. Lietuvių kalbos dialektologija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

34. Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.

35. Забродин Ю. М., Похилько В. И. Теоретические истоки и назначение репертуарных личностных методик // Ф. Францелла, Д. Баннистер (ред.). Новый метод исследования личности Москва, 1987. С. 5–26.

36. Королев С. И. Вопросы этнопсихологии в работах зарубежных авторов. Москва: Наука, 1970. С. 77–84.

37. Николаенко Н. Взаимодействие полушарий мозга в процессе восприятия и обозначения цвета // Сенсорные системы. Сенсорные процессы и асимметрия полушарий. Ленинград, 1985. С. 47–57.

38. Петренко В. Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном создании. Москва, 1983.

39. Петренко В. Ф., Кучеренко В. В. Взаимосвязь эмоции и цвета // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. 1988. Но. 3. С. 70–82.

40. Тернер В. У. Проблема цветовой классификации в примитивных культурах // Семиотика и искусствометрия. Москва, 1979. С. 50–81.

41. Фрейд З. Теория либидо и нарцицизм // Введение в психоанализ. Лекции. Москва, 1989. С. 263–274.

42. Эткин А. М. Цветовой тест и его применения в исследовании больных с неврозами // Социально психологические исследования в психоневрологии. Ленинград, 1980. С. 110–114.

43. Эткин А. М. Цветовой тест отношений. Методические рекомендации. Ленинград, 1985.

THE ORIGINALITIES OF ETHNICALLY DETERMINED PSYCHIC PHENOMENA OF AUKŠTAIČIAI AND ŽEMAIČIAI INDIVIDUALS

REMIGIJUS BLIUMAS

Summary

The purpose of the research work was to compare psychic characteristics of elderly (60–85 years old) Aukštaičiai (people of the Lithuanian highlands) and Žemaičiai (people of the Lithuanian lowlands). The most important point was to distinguish ethnically determined differences in the research object.

The null hypothesis on the absence of distinguishing psychic characteristics between the sample of 60 elderly Aukštaičiai individuals and the sample of 60 Žemaičiai individuals was verified by means of empirical research. The Rorschach Inkblot Method and the full Lüscher Color Test were used in the research work.

Of 30 examined by Rorschach Inkblot Method variables, 13 showed a statistically significant difference. A representation of 13 variables of the method did not support the null hypothesis on the homogeneity of Aukštaičiai and Žemaičiai samples. The variables W, D, Dd, M, H, A, Ad, II, Z, EgoI, IsI, R, and t statistically show significant differences in results of the Aukštaičiai and Žemaičiai investigation. Full Lüscher Color Test results differentiated the groups according to the choice of red color in the basic 8-colour table.

According to the results, 3 basic groups of ethnically determined psychic phenomena and their peculiarities were identified, i.e., cognitive processes, emotional experiences, and personality traits. Individuals belonging to the samples also differed in the character of their relations with the material and social environment.

Ethnically determined psychic phenomena and their peculiarities could have formed owing to the influence exercised by variables that fall into 6 groups: the physical environment, social structure, subjective culture, personality, personality predispositions, and accidental factors.

The results of the research were fixed as a starting point for exhaustive and long-term ethnopsychological investigations and as tasks to be included in further ethnopsychological research in Lithuanian programs.